

Monika Kaczor

Kolokacje czasownikowe pojęć związanych z etyką społeczną : na przykładzie wybranych czasopism społeczno-politycznych i społeczno-kulturalnych

Prace Językoznawcze 15/4, 13-23

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Monika Kaczor
Zielona Góra

Kolokacje czasownikowe pojęć związanych z etyką społeczną (na przykładzie wybranych czasopism społeczno-politycznych i społeczno-kulturalnych)

Collocations verbales de concepts liés à l'éthique sociale (à l'exemple de certaines revues socio-politiques et socio-culturelles)

L'objectif de cet article est de présenter des liaisons verbales de collocation, relativement neuves, originales et rarement employées, dans lesquelles les éléments nominaux constituent des mots relatifs aux divers aspects éthiques et sociales de la réalité, décrits et interprétés dans les communications de presse.

Słowa kluczowe: etyka społeczna, językoznawstwo, kolokacje werbalne, konceptualizacja, metaforyzacja

Mots clés: éthique sociale, linguistique, collocations verbales, conceptualisation, métagraphisation

Pojęcia związane z etyką społeczną wchodzą w skład kombinacji składniowych, zróżnicowanych ze względu na stopień zespolenia syntaktycznego. Przyjmując za podstawę ich łączliwość leksykalną, można wyróżnić takie połączenia wyrazowe, które są regularne, a więc występują w stałej konfiguracji leksemów, jako konwencjonalne związki syntaktyczne. Dają się również wyodrębnić związki wyrazowe, mające postać częściowo ustabilizowanych metafor. Z kolei jednostkowe, indywidualne konstrukcje językowe w określonym kontekście użycia, ze względu na to, że są słabo i rzadko utrwalone w języku, mogą być odbierane jako wątpliwe normatywnie. Biorąc pod uwagę różny stopień zespolenia znaczeniowego wspomnianych związków wyrazowych, można zaliczyć je do frazeologizmów lub do skonwencjonalizowanych związków syntagmatycznych. Ze względu na ich formę w postaci powtarzających się zbitek

wyrazowych, są określane jako kolokacje¹. Konstrukcje werbalne² z pojęciami etyczno-społecznymi można zaliczyć do analityzmów³, które podlegają regułom gramatyczno-semantycznym i łączliwości leksykalnej z innymi jednostkami, tworząc całość znaczeniową⁴. Ze względu na łączliwość leksykalną mają „nacechowanie metaforyczne, które jest skupione na czasowniku, jako głównym członie zdania i jako członie budującym znaczenie przenośne”⁵.

Właściwości metaforyczne i składniowe związków wyrazowych pozwalają zaliczyć je do metaforycznych analityzmów i „metafor werbalnych”, „w których istnieje pozorna niespójność semantyczna, wynikająca z naruszenia wymagań selekcyjnych czasownika”⁶. Na ich powstanie mają wpływ czynniki wewnętrzne (funkcjonalno-stylistyczne) i zewnętrzne (psychiczno-poznawcze, kulturowe). Trudno przewidzieć, jakie mechanizmy językowe będą miały wpływ na ich produktywność oraz na to, które z nich zostaną utrwalone w języku w określonym kształcie i znaczeniu⁷.

Celem artykułu jest przedstawienie powszechnie znanych, ale także stosunkowo nowych, oryginalnych i rzadko spotykanych kolokacyjnych połączeń werbalnych, w których członami nominalnymi są wyrazy odnoszące się do różnych etyczno-społecznych aspektów rzeczywistości, opisywanej i interpretowanej w przekazach prasowych⁸. Ponieważ połączenia wyrazowe występują w różnych

¹ Por. Z. Klemensiewicz: *Skupienia, czyli syntaktyczne grupy wyrazowe*. Kraków 1948; S. Skorupka: *Kompozycja grup frazeologicznych*. „Poradnik Językowy” 1950, z. 4, s. 19–25; idem: *Typy połączeń frazeologicznych*. „Poradnik Językowy” 1952, z. 5, s. 12–20; W. Śliwiński: *O pewnym sposobie badania kolokacji w tekstach urzędowych*. „LingVaria” 2007, nr 2, <http://www2.polonistyka.uj.edu.pl/LingVaria/archiwa/LV_2_2007_pdf/07-Wladyslaw%20Sliwinski.pdf>.

² Ewa Jędrzejko mówi o konstrukcjach werbo-nominalnych, por. eadem: *Problemy predykcji peryfrastycznej. Konstrukcje, znaki, pojęcia*. Katowice 2002; eadem: *Słownictwo tzw. analityczne w opisie leksykalnym (propozycja opisu i klasyfikacji)*. [W:] *Opisać słowa*. Pod red. A. Markowskiego. Warszawa 1992, s. 50–61; *Słownik polskich zwrotów werbo-nominalnych*. Pod red. E. Jędrzejko. Warszawa 1998.

³ Janusz Anusiewicz używa pojęcia „analityzmy czasownikowe”, por. idem, *Konstrukcje analityczne we współczesnym języku polskim*. Wrocław 1978. Por. także P. Żmigrodzki: *Właściwości składniowe analitycznych konstrukcji werbo-nominalnych w języku polskim*. Katowice 2000.

⁴ Por. *Słownik polskich zwrotów werbo-nominalnych*, s. 10.

⁵ A. Wilkoń: *Metafora i argumenty*. „Prace Językoznawcze”. T. 19: „Studia Polonistyczne”. Pod red. A. Kowalskiej, A. Wilkonia. Katowice 1990, s. 196.

⁶ P. Żmigrodzki: *Metafory nominalne, metafory werbalne, zdania metaforyczne*. „Polonica” 1994, XVI, s. 40.

⁷ Por. ibidem.

⁸ Por. D. Buttler: *Ekspansja konstrukcji analitycznych*. „Poradnik Językowy” 1967, z. 1, s. 6–18; W. Cockiewicz: *Konstrukcje analityczne w języku polskiej telewizji w latach siedemdziesiątych i dziś*. [W:] *Język w mediach masowych*. Pod red. J. Bralczyka, K. Mosiołek-Kłosińskiej. Warszawa 2000, s. 143–153; M. Honowska: *Język prasy – osobliwy twór socjalny*. „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językowego” 1972, XXX, s. 61–66; M. Kniaginina: *Struktury opisowe – znamienne cecha stylu dziennikarskiego*, „Język Polski” 1963, XLIII, s. 148–157; I. Loewe: *Czy*

gatunkach dziennikarskich, można wskazać te, które mogą wynikać z genologicznej przynależności. Interesujące wydaje się również to, w jaki sposób określone słowo, wchodząc w nowe relacje, poszerza swoje znaczenie, a tym samym zostaje pokazane w „konceptualnie nowy sposób”⁹. W związku z tym przedstawione rozważania będą nawiązywały do założeń gramatyki kognitywnej¹⁰.

Wyróżnione kolokacje werbalne wskazują na pragmatyczny aspekt funkcjonowania zasad etyczno-społecznych w różnych wymiarach życia społecznego, politycznego, gospodarczego, a także kulturalnego. Warto zaznaczyć, że konteksty ich występowania dowodzą, że pojawiają się niejako pod presją bieżących wydarzeń, które osadzone są w określonej, ale i nietłatwej perspektywie moralnej i etyczno-społecznej¹¹.

Korpus tekstów obejmuje okres od stycznia 2012 r. do maja 2013 r. Przedstawione kolokacje ekscerpowano z tytułów artykułów prasowych oraz tekstów polityczno-dziennikarskich, takich jak: artykuły, felietony, opinie, komentarze, wywiady¹², zamieszczonych w następujących czasopismach: „Gazeta Wyborcza”, „Polityka”, „Przekrój”, „Rzeczpospolita”, „Tygodnik Powszechny”, „Uważam Rze”, „Wprost”. Są to wysokonakładowe, o dużym zasięgu wydawniczym czasopisma, co powoduje, że mają charakter opiniotwórczy i kulturotwórczy. Opisują i wyjaśniają wydarzenia o tematyce społeczno-politycznej i społeczno-kulturalnej. Prezentują różne opcje światopoglądowe i polityczne.

W repetycjach połączeń wyrazowych uwzględniono te, które zawierają takie znaczące dla moralnego porządku życia społeczeństwa pojęcia etyczno-społeczne, jak: *braterstwo, dobro, honor, miłosierdzie, nieodpowiedzialność, niesprawiedliwość, nietolerancja, nieuczciwość, odpowiedzialność, solidarność, sprawiedliwość, sumienie, tolerancja, uczciwość*. W analizowanych kontekstach odnoszą się do różnych problemów politycznych, społecznych, gospodarczych i kulturalnych.

żywi nieufność i czym żywi? – przyczynek do opisu uczuć w różnych stylach współczesnej polszczyzny. [W:] *Nowoczesność*. Pod red. M. Tramera, A. Bąka. Katowice 2000, s. 201–216; *Konstrukcje analityczne w polskiej telewizji na progu drugiej dekady XXI wieku*. „Stylistyka” 2010, XIX, s. 177–188.

⁹ H. Kardela: *Onomazjologiczny aspekt semantyki kognitywnej*. [W:] *Podstawy metodologiczne semantyki współczesnej*. Pod red. I. Nowakowskiej-Kempnej. „Język a Kultura”. T. 8. Wrocław 1992, s. 43.

¹⁰ Por. *Kognitywizm w poetyce i stylistyce*. Pod red. G. Habrajskiej, J. Ślósarskiej. Kraków 2006; *Profilowanie w języku i w tekście*. Pod red. J. Bartmińskiego. Lublin 1998.

¹¹ M. Kaczor: *Konteksty użycia wybranych pojęć etyczno-społecznych we współczesnej prasie polskiej* (w druku).

¹² Uwzględniono najważniejsze wyznaczniki wymienionych gatunków prasowych, które mogły warunkować występowanie określonych kolokacji czasownikowych. Por. M. Wojtak: *Analiza gatunków prasowych*. Lublin 2008.

Zgromadzony materiał empiryczny został uporządkowany ze względu na występowanie określonych połączeń wyrazowych w ramach wymienionych gatunków dziennikarskich. Następnie zweryfikowano, które z połączeń wyrazowych są odnotowane w publikacjach słownikowych¹³. Te, których nie ujęto w słownikach, dowodzą, że nie zostały utrwalone w polszczyźnie. Można je zaliczyć do połączeń nieustabilizowanych, mających wpływ na rodzaj leksyki etyczno-społecznej. Są wynikiem indywidualnych potrzeb nazewniczych, które dostarczają informacji o możliwościach opisu rzeczywistości etyczno-społecznej, jej interpretacji i oceny, a także sposobach motywowania tego rodzaju związków wyrazowych. W zestawieniu podano kolokacje czasownikowe, które powtarzały się ze względną regularnością, co pozwoliło na wyróżnienie następujących połączeń wyrazowych (tabela).

Związki wyrazowe występujące w wyróżnionych gatunkach dziennikarskich wpływają na sposób ujmowania problemu, a w konsekwencji na perspektywę ukazywania omawianej rzeczywistości etyczno-społecznej. Ponieważ zawartość treściowa związków wyrazowych odnosi się do trudnej, niejednoznacznej i budzącej wiele kontrowersji rzeczywistości, przyjmują one swoistą formę i ukształtowanie językowe. W ten sposób wpływają na organizację wypowiedzi, a w szczególności na zrozumienie oznaczanych przez nie elementów właściwych dla sfery społeczno-moralnej. Nie bez znaczenia jest także to, że ich obecność w tekście decyduje o specyfice opisu i interpretacji określonych elementów rzeczywistości etyczno-społecznej, a także uwydatnia osobliwości w jej odbiorze.

Wykorzystywanie w tekstach prasowych kolokacyjnych struktur werbalnych z pojęciami etyczno-społecznymi świadczy o ich funkcjonalnej przydatności. W aspekcie moralnym i etycznym realizują ważne treści społeczne, gospodarcze, polityczne i kulturowe, o których z różnych względów nie sposób powiedzieć wprost. Określają powiązania między różnymi poziomami moralnego porządku życia społecznego.

Na podstawie kontekstów można stwierdzić, że w artykułach z dominantą informacyjną przeważają ustabilizowane połączenia wyrazowe, typowe dla polszczyzny starannej (pisanej), które nadają określoną perspektywę opisu wydarzeń przedstawianych w tekście. Są pewnego rodzaju punktami widzenia i elementami interpretacji. Pełnią funkcję w miarę precyzyjnego powiadamiania (informowania).

W felietonach analizowane połączenia wyrazowe są stylistycznymi ozdobnikami, które opisują rzeczywistość przedstawiają w sposób dynamiczny, kreatywny i oryginalny. Widać w nich ślady autorskiej inwencji. Wpływają na

¹³ Korzystano z następujących opracowań: *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*. Pod red. H. Zgólkowej. Poznań 1994–2005; *Uniwersalny słownik języka polskiego*. Pod red. S. Dubiśa. Warszawa 2003.

Artykuły (informacyjne, publicystyczne)	Felietony	Opinie, komentarze	Wywiady
<p>brać coś na sumienie; brać odpowiedzialność; czynić dobro; doznać niesprawiedliwości; dźwigać odpowiedzialność; kierować się sumieniem; kierować się uczciwością; mieć honor; obarczać odpowiedzialnością; obciążać odpowiedzialnością; obudzić sumienie; okazywać miłosierdzie; pociągnąć do odpowiedzialności; ponosić odpowiedzialność; przyjąć odpowiedzialność; wycofać się z honorem; Budować sprawiedliwość; wziąć odpowiedzialność; cierpieć przez nieuczciwość; dochodzić sprawiedliwości; domagać się sprawiedliwości; korzystać z dobra; kryć nieuczciwość; mieć na uwadze dobro; okazywać dobro; okazywać solidarność; przyjąć odpowiedzialność; przyznać się do nieodpowiedzialności; szukać dobra; szukać sprawiedliwości; uspokoić sumienie; walczyć o sprawiedliwość; walczyć z nietolerancją</p>	<p>dopuścić się niesprawiedliwości; godzić w honor; kierować się sumieniem; mieć miłosierdzie; obudzić sumienie; plamić honor Czyhać na honor; darować niesprawiedliwość; dotknąć na honorze; kłopot z niesprawiedliwości; krzepić się sprawiedliwością; pieńić się z niesprawiedliwości; pławić się w niesprawiedliwości; płonąć niesprawiedliwością; poblednąć z niesprawiedliwości; poczerwienić z nieuczciwości; Podeptać dobro; pogrzebać solidarność; pogrzebać sprawiedliwość; Pohańcować niesprawiedliwość; Przryżekać na honor; Przysięgać na honor; ręczyć honorem; rozdmuchiwać niesprawiedliwość; rozniecać sprawiedliwość; siać niesprawiedliwość; skrywać niesprawiedliwość; skrzywdzić na honorze; szaleć z niesprawiedliwością; szargać honor; ściągnąć sprawiedliwość; świadczyć się honorem; tłumić niesprawiedliwość; tracić sumienie; ugłaskać sumienie; uśmierzyć niesprawiedliwość; uśpić sumienie; uwieńczyć sprawiedliwością</p>	<p>brać odpowiedzialność; być bez sumienia; czynić dobro; dbać o honor; mieć sumienie; obarczać odpowiedzialnością; oddać sprawiedliwość; okazywać nietolerancję; poczuwać się do odpowiedzialności; poczuwać się do solidarności; stłumić głos sumienia; unieść się honorem; uwolnić się od odpowiedzialności; walczyć z nietolerancją; wierzyć w uczciwość; wyjść z honorem; wymierzyć sprawiedliwość; wyświadczyć dobro; zachowywać tolerancję; zajrzeć w głąb sumienia Brakuje sprawiedliwości; budzić tolerancję; być bez miłosierdzia; ciągnąć dobro; objawiać dobro; pozbyć się niesprawiedliwości; troszczyć się o dobro; tworzyć braterstwo; wydać się niesprawiedliwość; wyglądać sprawiedliwości; zasługować na sprawiedliwość; zdać się na sumienie; zdjąć ciężar odpowiedzialności; zdobyć się na miłosierdzie; złamać sumienie; znaleźć sprawiedliwość; znaleźć tolerancję; znieważać dobro; zniweczyć dobro; zsyłać sprawiedliwość; zwracać honor</p>	<p>być w zgodzie z sumieniem; manifestować solidarność; mieć na sumieniu; mieć poczucie dobra; mieć sumienie; poruszyć sumienie; postępować wbrew sumieniu; postępować zgodnie z sumieniem; robić według sumienia; robić, co honor nakazuje; sądzić według sumienia; spotkać się z nietolerancją; spychać odpowiedzialność; wstrząsnąć sumieniem; zepchnąć odpowiedzialność; zrzucić odpowiedzialność; zwalczać nietolerancję; zwalić odpowiedzialność głosować wbrew sumieniu; mieć poczucie uczciwości; niszczyć dobro; oczekiwania odpowiedzialności; odsiadywać sprawiedliwość; odwoływać się do sumienia; paść ofiarą niesprawiedliwości; paść ofiarą nietolerancji; podlegać odpowiedzialności; przekazać dobro; przywracać sprawiedliwość; robić dla dobra; sięgać po nieuczciwość; uchylać się od odpowiedzialności; ująć sprawiedliwości; ukrywać nieuczciwość; wykroczyć się od odpowiedzialności; zacieśniać solidarność</p>

subiektywny, intrygujący, prowokujący, a nawet drażniący sposób przedstawiania wydarzeń. Daje się zauważyć pewna swoboda w konstruowaniu związków wyrazowych. Rzeczywistość etyczno-społeczna jest opisywana także za pomocą połączeń powszechnie znanych, codziennych. Zwracają uwagę takie, które mają odcień żartobliwy. Charakteryzują się wyszukaną i zaskakującą formą.

Ze względu na genologiczne ukształtowanie wypowiedzi połączenia wyrazowe wpływają na polemiczny charakter przekazywanych treści. Wyrażają opinie i refleksje. Są subiektywnymi formami oceniającymi, które informują i objaśniają określone aktualne fakty lub wydarzenia społeczne, polityczne, gospodarcze i kulturalne. W odpowiednich kontekstach słownych prowokują czytelnika do zajęcia stanowiska, zaskakują, pobudzają do refleksji. Pokazują rzeczywistość w krzywym zwierciadle, ośmieszają.

W wywiadach połączenia wyrazowe są zróżnicowane pod względem stylistyczno-językowym. Są powszechnie znane, sugestywne, ekspresywne, nacechowane. Realizują funkcję informacyjną, perswazyjną. Niektóre z nich zwracają uwagę na swoją osobliwą formę.

W analizowanych kontekstach konstrukcje werbalne z pojęciami etyczno-społecznymi pełnią funkcję ornamentacyjną (poetycka)¹⁴, eufemizacyjną, a także udratycznienia wypowiedzi. Rozbudowane opisy określonych fragmentów sfery etyczno-społecznej zostają zastąpione konstrukcjami analitycznymi¹⁵. Jak się wydaje, niektóre werbalne struktury kolokacyjne charakteryzują się trafnością i odkrywczością sformułowań¹⁶, mają formę bardziej wyszukaną, która pozwala utrwalać nietypowość i adekwatność opisywanych etyczno-społecznych fragmentów rzeczywistości. Ich konstrukcja opisowa zawiera wiele treści metaforycznych. W ten sposób wzbogacają i rozwijają temat, w inny (nowy?) sposób interpretują i oceniają określone etyczno-społeczne aspekty.

Warto zwrócić uwagę na to, że pojemność treściowa¹⁷ wspomnianych połączeń wyrazowych pozwala na bogate skojarzenia semantyczne, ciekawe nazywa-

¹⁴ Por. publikacje I. Loewe: *Analityzmy werbo-nominalne a młodopolski dekadentyzm (na przykładzie pola stanów mentalnych)*. [W:] *W kręgu języka polskiego. Śląsko-poznańskie kolokwia lingwistyczne*. Pod red. E. Jędrzejko. Katowice 2001, s. 131–150; eadem: *Kobieta postrzega świat. Poetyckie kolokacje z pola doznań sensualnych*. „Język Artystyczny”. T. 12: *Literatura kobiet, literatura kobieca, kobiecość w literaturze*. Pod red. B. Witosz. Katowice 2003, s. 195–212; eadem: *Konstrukcje analityczne w poezji Młodej Polski*. Katowice 2000; eadem: *Konstrukcje analityczne wśród metafor. Struktura, semantyka i funkcja analityzmów w poezji K. Przerwy – Tetmajera*. „Poradnik Językowy” 1997, z. 7, s. 42–52; eadem: „*Miłości moc niech szumi w was*”. *Kolokacje w młodopolskich tekstach poetyckich*. [W:] *Semantyka tekstu artystycznego*. Pod red. A. Pajdzińskiej, R. Tokarskiego. Lublin 2001, s.163–176.

¹⁵ Por. I. Loewe: *Konstrukcje analityczne wśród metafor*, s. 42; S. Urbańczyk: *Encyklopedia języka polskiego*. Wrocław 1994, s. 247.

¹⁶ D. Buttler, H. Kurkowska, H. Satkiewicz: *Kultura języka polskiego*. T. II: *Zagadnienia poprawności leksykalnej. Słownictwo rodzime*. Warszawa 1982, s. 85.

¹⁷ Por. I. Loewe: *Konstrukcje analityczne wśród metafor*, s. 247.

nie zjawisk, ale także na podkreślenie powagi opisywanych wydarzeń, uwypuklenie najistotniejszych cech właściwych dla sfery etyczno-społecznej. Powiększają jej głębię i obrazowość, a także wyrazistość i precyzję¹⁸. Istotne wydaje się również to, że w niektórych tekstach dziennikarskich (np. felietonach, komentarzach) analizowane połączenia wyrazowe wywołują dysharmonię omawianego tematu i jego znaczące ustylizowanie.

W przedstawionych połączeniach wyrazowych człon nominalny jest wyrażony za pomocą pojęcia etyczno-społecznego, który jest nośnikiem treści leksykalnej związku. Składnik werbalny występujący w wymienionych konstrukcjach określa kategorię formalną konstrukcji, jej łączliwość leksykalno-semantyczną i składniową oraz wartość stylistyczną. Funkcją elementu werbalnego jest także wskazywanie na informacje o możliwościach konceptualizacji, metaforyzacji¹⁹ i na właściwości stylistyczne całego wyrażenia²⁰. Pisze o tym Ewa Jędrzejko w następujący sposób: „dla takich wyrażen wygodne jest szukanie wyjaśnień w ramach semantyki kognitywnej, która pozwala uznać, że składnik werbalny [...] sygnalizuje utrwalony w kulturze sposób postrzegania jednych wydarzeń [...] na podobieństwo innych”²¹. Werbalizator pozwala poznać „kognitywną” motywację, utrwaloną w języku i kulturze”, modelującą obraz pojęć etyczno-społecznych w połączeniach kolokacyjnych. Potwierdzają one, że język jest ściśle powiązany z procesami umysłowymi, dotyczącymi poznawania świata²², co przekłada się na skomplikowane mechanizmy semantyczne i pragmatyczne, określające sposoby wyrażania pojęć²³.

Wykorzystywanie w tekstach prasowych literackiego, figuratywnego i potocznego ukształtowania połączeń wyrazowych jest działaniem zmierzającym do wydobycia i wyjaśnienia sensu ogólnoludzkich wartości etycznych i moralnych w różnych wymiarach egzystencji człowieka. Wykazują zdolność do metaforycznej kategoryzacji i percepcji świata. W tym przejawia się swoistość i funkcjonalność tych połączeń wyrazowych. Konstrukcje kolokacyjne pokazują, że opisywane zjawiska etyczno-społeczne są niejako ukryte poza bezpośrednim

¹⁸ D. Buttler: *Zmiany zakresu użycia i treści leksykalnej niektórych przyimków*. „Poradnik Językowy” 1967, z. 2, s. 72–80.

¹⁹ Por. M. Kaczor: *Wyrażenia metaforyczne z wybranymi pojęciami związanymi z etyką społeczną*. [W:] *Nowe zjawiska w języku, tekście i komunikacji IV. Metafory i amalgamaty pojęciowe*. Pod red. M. Cichmińskiej i I. Matusiak-Kempy. Olsztyn 2012, s. 92–104; eadem: *Metaforyczna konceptualizacja wybranych pojęć związanych z etyką społeczną* (w druku).

²⁰ Por. M. Kaczor: *Semantyczne parametry zwrotów zawierających pojęcia z etyki społecznej* (w druku).

²¹ *Słownik polskich zwrotów werbo-nominalnych*, s. 43.

²² Por. *Kognitywne podstawy języka i językoznawstwa*. Pod red. E. Tabakowskiej. Kraków 2001.

²³ Por. A. Bogusławski: *Jednostki języka a produkty językowe. Problem tzw. orzeczeń peryfrastycznych*. [W:] *Z zagadnienia słownictwa współczesnego języka polskiego*. Pod red. M. Szymczaka. Wrocław 1978, s. 17–30.

nazwaniem, a ich swoistość nie daje się wprost wyprowadzić ani określić z ich budowy semantycznej²⁴. To, co jest zasadnicze i podstawowe ze względów semantycznych w analizowanych grupach werbalnych, uobecnia się w odpowiednich kontekstach prasowych, gdzie ujawniają się szczegółowe uwarunkowania i prawidłowości etyczno-społeczne. Są ujmowane na tle konkretnych społecznych zachowań etycznych i moralnych, w relacjach do wielu procesów i zjawisk w społeczeństwie.

Występowanie tego rodzaju kolokacji czasownikowych ma na celu odnalezienie i wydobywanie pewnych normy i zasad, wyjaśniających mechanizmy funkcjonowania określonych pojęć etyczno-społecznych w różnych sferach życia. Są odniesieniem do konkretnych przejawów moralnego porządku życia społecznego, a także pewnego rodzaju ich tłumaczeniem i wyjaśnieniem nie wprost.

Specyficzna łączliwość leksykalna, charakteryzująca analizowane połączenia wyrazowe, sprawia, że ich semantyka i struktura gramatyczna sprzyja zabiegom interpretacyjnym, dostarczającym przesłanek także do aktów wartościowania. Dokonuje się to przez figuratywne (metaforyczne), literackie i potoczne obrazowanie. Połączenia wyrazowe są szczególnym sposobem kształtowania wypowiedzi, polegającym na tym, że zawartość treściowa przez nie przekazywana zwraca uwagę sugestywnością oddziaływania, a także przekraczaniem zwykłych sposobów amplifikacji myśli. Nietypowa kombinacja kolokacyjnych połączeń wyrazowych sprzyja rozszerzaniu, dopełnianiu i wzbogacaniu tematów związanych z etyką społeczną poprzez słowne sposoby ich ujęcia. Ważne są znaczenia językowe i asocjacje, które odsyłają myśli odbiorcy do świata zjawisk, zdarzeń, faktów, charakterystycznych dla sfery etyczno-społecznej.

Ze względów stylistycznych kolokacje czasownikowe są szczególnym sposobem na uwydatnienie wagi i znaczenia określonego fragmentu rzeczywistości pozajęzykowej w aspekcie społecznym i etyczno-moralnym. Niektóre z nich eliminują proste i zwyczajne sposoby mówienia o funkcjonowaniu pojęć etyczno-społecznych w różnych aspektach egzystencji człowieka, zastępując je nietypowymi, bogatymi semantycznie, obrazowymi ujęciami słownymi. Tym samym, jak to już wcześniej zostało wspomniane, narzucają i sugerują dobitny i ekspresywny sposób mówienia o pojęciach właściwych dla sfery etyczno-społecznej. Skutkuje to wyrazistym nazywaniem zjawisk etyczno-społecznych.

Powstawanie osobliwych konstrukcji z pojęciami etyczno-społecznymi wynika z potrzeby opisanie słowami zjawisk, które są ważne i znaczące dla moralnego porządku życia społecznego. Ich forma językowa utrwała zmienność spo-

²⁴ P. Żmigrodzki: *O tzw. znaczeniu literalnym i jego funkcji w semantyczno-składniowym opisie zdań metaforycznych*. [W:] *Z problemów współczesnego języka polskiego*. Pod red. A. Wilkonia, J. Warchali. Katowice 1993, s. 95–106.

sobów mówienia o pojęciach etyczno-społecznych i ich konceptualizacji pod wpływem dynamiki życia politycznego, społecznego, gospodarczego i kulturalnego (obyczajowego).

W połączeniach kolokacyjnych składnik werbalny determinuje kierunek skojarzeń myślowych. Zgromadzony materiał poświadcza, że zaznacza się wyraźnie negatywny sposób myślenia i mówienia o pojęciach etyczno-społecznych, wynikający z ich funkcjonowania w rzeczywistości pozajęzykowej. Taki stan wynika, jak się wydaje, z relatywizmu moralnego, który przyczynił się do opisywania powiązań między sferą społeczno-moralną a pojęciami, które ją kształtują.

Intensywność i dynamika procesów oraz zjawisk związanych z pojęciami etyczno-społecznymi zostaje zasygnalizowana przez użycie werbalizatora, który jest metaforycznym odniesieniem do stanu z rzeczywistości pozajęzykowej. Zostają utrwalone zjawiska i sytuacje wbrew normom i zasadom etyczno-społecznym, ich przekraczanie i naruszanie, a także niedotrzymywanie zobowiązań z nich wynikających.

Tam, gdzie zachodzi potrzeba wsparcia ocen i norm etyczno-społecznych, będących podstawą działania społecznego, politycznego, gospodarczego, kulturowego (obyczajowego), mówi się przychylnie, aprobując o normach i zasadach wyznaczających moralno-etyczne postępowanie społeczeństwa. Czasowniki użyte metaforycznie niosą treści, z których wynika, że występowanie pojęć może powodować korzystne zmiany, przyczyniać się do pozytywnych przeobrażeń w społeczeństwie, które są pożądane w sferze etyczno-moralnej.

Powyższe rozważania prowadzą do następujących wniosków. Wymienione kolokacje względnie regularnie pojawiają się w tekstach prasowych. Przeciwwstawiają się spowszedniałym sposobom myślenia i mówienia o pojęciach etyczno-społecznych. Wynika to z tego, że kolokacje czasownikowe dają się zinterpretować jako nowe (inne?) przekształcenia semantyczne, które nadają szersze znaczenie pojęciom związanym z etyką społeczną. Wytrącanie ze schematyczności powoduje, że zjawiska opisywane za pomocą związków werbalnych z pojęciami etyczno-społecznymi zostają poddane ponownej reinterpretacji i aktualizacji.

Konteksty prasowe poświadczają również to, że kolokacje czasownikowe są impulsywną reakcją na dynamikę zmian zachodzących w etyczno-moralnych normach życia społecznego. Odzwierciedlają niestałość i uwarunkowania myślenia i mówienia o pojęciach etyczno-społecznych. Charakteryzują się pewnym stopniem nieprzewidywalności w zakresie semantyki i struktury gramatycznej, co wynika z naruszenia w nich pewnych reguł łączliwości wyrazów.

Literatura

- Anusiewicz J. (1978): *Konstrukcje analityczne we współczesnym języku polskim*. Wrocław.
- Bogusławski A. (1978): *Jednostki języka a produkty językowe. Problem tzw. orzeczeń peryfrastycznych*. [W:] *Z zagadnienia słownictwa współczesnego języka polskiego*. Pod red. M. Szymczaka. Wrocław, s. 17–30.
- Buttler D. (1967): *Ekspansja konstrukcji analitycznych*. „Poradnik Językowy”, z. 1, s. 6–1.
- Buttler D. (1967): *Zmiany zakresu użycia i treści leksykalnej niektórych przymiów*. „Poradnik Językowy”, z. 2, s. 72–80.
- Buttler D., Kurkowska H., Satkiewicz H. (1982): *Kultura języka polskiego*. T. II: *Zagadnienia poprawności leksykalnej. Słownictwo rodzime*. Warszawa, s. 85.
- Cockiewicz W. (2000): *Konstrukcje analityczne w języku polskiej telewizji w latach siedemdziesiątych i dziś*. [W:] *Język w mediach masowych*. Pod red. J. Bralczyka, K. Mosiołek-Kłosińskiej. Warszawa, s. 143–153.
- Honowska M. (1972): *Język prasy – osobliwy twór socjalny*. „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językowego”, XXX, s. 61–66.
- Jędrzejko E. (2002): *Problemy predykcji peryfrastycznej. Konstrukcje, znaki, pojęcia*. Katowice.
- Jędrzejko E. (1992): *Słownictwo tzw. analityczne w opisie leksykalnym (propozycja opisu i klasyfikacji)*. [W:] *Opisać słowa*. Pod red. A. Markowskiego. Warszawa, s. 50–61.
- Kaczor M.: *Konteksty użycia wybranych pojęć etyczno-społecznych we współczesnej prasie polskiej (w druku)*.
- Kaczor M.: *Metaforyczna konceptualizacja wybranych pojęć związanych z etyką społeczną (w druku)*.
- Kaczor M.: *Semantyczne parametry zwrotów zawierających pojęcia z etyki społecznej (w druku)*.
- Kaczor M. (2012): *Wyrażenia metaforyczne z wybranymi pojęciami związanymi z etyką społeczną*. [W:] *Nowe zjawiska w języku, tekście i komunikacji IV. Metafory i amalgamaty pojęciowe*. Pod red. M. Cichmińskiej i I. Matusiak-Kempy. Olsztyn, s. 92–104.
- Kardela H. (1992): *Onomazjologiczny aspekt semantyki kognitywnej*. [W:] *Podstawy metodologiczne semantyki współczesnej*. Pod red. I. Nowakowskiej-Kempnej. „Język a Kultura”. T. 8. Wrocław, s. 43.
- Klemensiewicz Z. (1948): *Skupienia, czyli syntaktyczne grupy wyrazowe*. Kraków.
- Kniaginowa M. (1963): *Struktury opisowe – znamienne cecha stylu dziennikarskiego*, „Język Polski”, XLIII, s. 148–157.
- Kognitywizm w poetyce i stylistyce*. Pod red. G. Habrajskiej, J. Ślósarskiej. Kraków 2006; *Profiliowanie w języku i w tekście*. Pod red. J. Bartmińskiego. Lublin 1998.
- Kognitywne podstawy języka i językoznawstwa*. Pod red. E. Tabakowskiej. Kraków 2001.
- Konstrukcje analityczne w polskiej telewizji na progu drugiej dekady XXI wieku*. „Stylistyka” 2010, XIX, s. 177–188.
- Loewe I. (2001): *Analityzmy werbo-nominalne a młodopolski dekadentyzm (na przykładzie pola stanów mentalnych)*. [W:] *W kręgu języka polskiego. Śląsko-poznańskie kolokwia lingwistyczne*. Pod red. E. Jędrzejko. Katowice, s. 131–150.
- Loewe I. (2000): *Czy żywi nieufność i czym żywi? – przyczynek do opisu uczuć w różnych stylach współczesnej polszczyzny*. [W:] *Nowoczesność*. Pod red. M. Tramera, A. Bąka. Katowice, s. 201–216;
- Loewe I. (2003): *Kobieta postrzega świat. Poetyckie kolokacje z pola doznań sensualnych*. „Język Artystyczny”. T. 12: *Literatura kobiet, literatura kobieca, kobiecość w literaturze*. Pod red. B. Witosz. Katowice, s. 195–212.
- Loewe I. (2000): *Konstrukcje analityczne w poezji Młodej Polski*. Katowice.
- Loewe I. (1997): *Konstrukcje analityczne wśród metafor. Struktura, semantyka i funkcja analityzmów w poezji K. Przerwy-Tetmajera*. „Poradnik Językowy”, z. 7, s. 42–52.

- Loewe I. (2001): „*Miłości moc niech szumi w was*”. *Kolokacje w młodopolskich tekstach poetyckich*. [W:] *Semantyka tekstu artystycznego*. Pod red. A. Pajdzińskiej, R. Tokarskiego. Lublin, s. 163–176.
- Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*. Pod red. H. Zgólkowej. Poznań 1994–2005.
- Skorupka S. (1950): *Kompozycja grup frazeologicznych*. „Poradnik Językowy”, z. 4, s. 19–25.
- Skorupka S. (1952): *Typy połączeń frazeologicznych*. „Poradnik Językowy”, z. 5, s. 12–20.
- Słownik polskich zwrotów werbo-nominalnych*. Pod red. E. Jędrzejko. Warszawa 1998.
- Słowiński W.: *O pewnym sposobie badania kolokacji w tekstach urzędowych*. „LingVaria” 2007, nr 2, <http://www2.polonistyka.uj.edu.pl/LingVaria/archiwa/LV_2_2007_pdf/07-Wlady-slaw%20Sliwinski.pdf>.
- Uniwersalny słownik języka polskiego*. Pod red. S. Dubisza. Warszawa 2003.
- Urbańczyk S. (1994): *Encyklopedia języka polskiego*. Wrocław.
- Wilkoń A. (1990): *Metafora i argumenty*. „Prace Językoznawcze”. T. 19: „Studia Polonistyczne”. Pod red. A. Kowalskiej, A. Wilkonia. Katowice.
- Wojtak M. (2008): *Analiza gatunków prasowych*. Lublin.
- Żmigrodzki P. (1994): *Metafory nominalne, metafory werbalne, zdania metaforyczne*. „Polonica”, XVI.
- Żmigrodzki P. (1993): *O tzw. znaczeniu literalnym i jego funkcji w semantyczno-składniowym opisie zdań metaforycznych*. [W:] *Z problemów współczesnego języka polskiego*. Pod red. A. Wilkonia, J. Warchali. Katowice, s. 95–106.
- Żmigrodzki P. (2000): *Właściwości składniowe analitycznych konstrukcji werbo-nominalnych w języku polskim*. Katowice.

Résumé

L'objet de l'analyse sont des collocations verbales où un élément contient une notion liée à l'éthique sociale. Les données recueillies ont été attribuées aux catégories suivantes de collocations verbales: littéraires, figuratives (métaphoriques), étroitement liées, familières. En se référant aux principes de la grammaire cognitive, on a expliqué des associations pour déterminer le sens des associations d'idées indiquées par un élément verbal en liaisons de collocation. Dans la presse elles jouent une fonction métaphorique, ornementale, euphémique dramatisant également le message. Leur connectivité lexicale bien spécifique, la sémantique et la structure grammaticale servent aux procédés d'interprétation et axiologiques du domaine moral de la vie sociale, bien complexe et difficile.